VERHALEN ALS SPIEGELS

'IRAANSE VROUWELIJKE BALLING ONDERZOEKT LOTGENOTEN'[1]

Halleh Ghorashi

Mirrored Stories: Iranian woman activist in exile interviews her mates

This article is about the use of different textual styles in the presentation and the research of Iranian women political activists in the Netherlands. As an Iranian woman political activist in exile, the researcher shares many experiences with the women she interviews. The interaction of the researcher and the women interviewed and the creation of a common spirit are in the focus of this article. The use of different textual styles should help the researcher to express the emotions of both sides and the spoken and unspoken elements that have shaped her research. At the same time this textual strategy should bring the reader closer to the struggles and uncertainties which are involved in the process of the research.

Onderzochte: 'Oh god, met jouw vragen word je mijn spiegel. Je dwingt me te denken aan de dingen die ik liever wil vergeten.'

Onderzoekster: 'Je wordt mijn spiegel wanneer je jouw verhaal vertelt. Je dwingt me te blijven wanneer ik wens te vluchten.'

Enige van de gelukkigste herinneringen uit mijn kindertijd zijn onze zomerse reizen naar de villa van mijn tante in het noorden van Iran. Ik hield van het groen en de zee en van het spelen met de kinderen daar. We gingen altijd met de hele familie en met heel veel kinderen. We werden 's ochtends vroeg wakker van het zingen van de vogels, dan renden we naar de zee en bleven de hele dag aan het strand, of we gingen naar het zwembad. Het was heerlijk. We gingen met onze fietsen en de dag was gevuld met plezier, spelen, zwemmen, ruziën, rennen en eten.

Een ander, nachtelijk, beeld dat ik nooit zal vergeten is de geur van de barbecue in de tuin en diverse tafels die klaar stonden voor het kaartspel van de volwassenen. Bijna al onze ouders speelden kaart tot diep in de nacht. We aten, speelden en op een gegeven moment vielen we gewoon van uitputting in slaap. Mijn avonden eindigden meestal met het geluid van de krekels. De ochtenden begonnen met vogelgezang en de avonden eindigden met krekelgeluid. Die geluiden zijn me nog heel lang bijgebleven.

Enkele jaren na de revolutie hoorde ik ze echter niet meer. We gingen 's zomers nog altijd naar het kleine stadje in het noorden van Iran, maar de scène was totaal veranderd. We mochten niet meer zwemmen, kaarten was een zonde geworden en vrouwen mochten niet meer fietsen. Op een gegeven moment waren we weer aan het barbecuen in onze tuin. De tuin was met bomen omheind, zodat mijn tante geen hoofddoek droeg toen de islamitische politie ons huis binnenviel. Ze wilden met 'de man des huizes' spreken. Dus kwam mijn vader en ze waren erg grof tegen hem. Ze zeiden hem dat als hij de vrouwen van zijn familie niet in toom kon houden zij dat wel voor hem zouden doen. Mijn vader was diep beledigd en de anderen voelden zich vreselijk. Daarna, herinner ik me, hielden we nooit meer barbecues buiten. We bleven liever binnen met de gordijnen gesloten.

Vreemd genoeg voelde ik me thuis, een maand na aankomst in de VS. Het verloren thuis dat noch in Iran noch in Nederland bestond, kreeg hier een andere dimensie. Op een avond was ik uitgenodigd voor een feest in het huis van een ver familielid. De meesten van mijn neven en nichten waren er ook. We kwamen binnen. Ik was geschokt door wat ik zag. De decoraties in het huis, de kaarttafels die klaarstonden, de geur van de barbecue... het was zo'n bekende scène. We gingen zitten en praatten. Mijn speelkameraadjes van vroeger waren nu volwassen mensen geworden. De feitelijke condities waren veranderd, maar ik hoorde die geluiden weer. Er waren geen krekels en vogels maar ik hoorde ze zingen. Toen realiseerde ik me dat het je 'thuis voelen' niet zozeer te maken heeft met een plaats van herkomst als wel met een plek waar je je herinneringen kunt terugvinden.

Dit nieuwe gevoel van thuiskomen is niet plaats- maar contextgebonden. Het is een tijdelijk gevoel. Je zoekt er de hele tijd naar en het blijft nooit lang. Thuis en thuisloosheid worden momentane gevoelens voor migranten: momenten die je tegelijkertijd koestert en verafschuwt. Gevoelens van nabijheid en de angst om verraden of

teleurgesteld te worden. Een vraag die me sindsdien bezighoudt: zou dit moment me verraden?

Sinds de jaren zeventig bestaat er binnen de antropologie een stroming die zeer kritisch staat ten opzichte van de traditionele noties van objectiviteit. Een cruciale omwenteling binnen de antropologie werd in gang gezet door *Writing Culture* (1986) van James Clifford en George E. Marcus. Deze nieuwe richting wordt experimentele of ook wel postmoderne antropologie genoemd. In zijn inleiding tot *Writing Culture* probeert Clifford te laten zien hoe de grens tussen wetenschap en literatuur steeds moeilijker te bepalen is. Etnografieën zijn niet vrij van macht(swerkingen) en conventies. De etnograaf is als schrijver altijd 'gesitueerd'. Clifford stelt zelfs dat het etnografisch schrijven meer fictioneel zou zijn dan 'feitelijk'. Er wordt geen feitelijke, objectieve weergave van de werkelijkheid gegeven, er wordt eerder een 'partial reality' gecreëerd. De nadruk binnen de etnografie zou dan ook op het proces van schrijven moeten liggen. Dit schrijfproces wordt zowel door externe factoren (conventies en macht) als door interne factoren (emoties, belangen, dispositities) bepaald. Daarnaast benadrukt deze experimentele stroming binnen de antropologie de polyvocaliteit (meerstemmigheid) van het antropologische onderzoek. Daarbij is het streven om de stem van de onderzochte ander zo veel mogelijk te laten horen. Er wordt dan ook naarstig gezocht naar nieuwe tekstuele strategieën om de dialoog met de ander gestalte te geven. Metaforen, retoriek en andere literaire vormen van expressie krijgen binnen deze benadering veel aandacht.

De bundel *Writing Culture* riep woedende reacties bij feministische antropologen op. Zij keerden zich niet tegen de epistemologische (postmoderne) omwenteling binnen de antropologie. Integendeel, de nieuwe benadering stond juist voor wat feministen al jarenlang hadden benadrukt, namelijk dat bepaalde vormen van wetenschappelijk en abstract taalgebruik (de traditionele wetenschappelijke 'stijl') als een uitsluitingsmechanisme werkten, bijvoorbeeld ten opzichte van de onderzochte andere. De boosheid richtte zich vooral op het feit dat het werk dat de feministische kritiek inmiddels al had verzet, bewust werd genegeerd.[2] Feministische antropologen experimenteerden al jaren met nieuwe stijlmiddelen, juist om een meerstemmigheid te bereiken in hun teksten (Abu-Lughod, 1993; Behar, 1993; Behar & Gordon, 1995). Dit sloot aan bij de aandacht die binnen de tweede feministische golf was ontstaan voor de relatie tussen zelf en ander. Ook de identiteit van de onderzoek(st)er werd binnen deze traditie onderzocht.

In mijn onderzoek naar de identiteitsvorming van Iraanse vrouwelijke activisten in Nederland en de Verenigde Staten spelen verhalen een essentiële rol. Het betreft zowel verhalen van de vrouwen die ik interview, als mijn eigen verhaal en mijn selectie van de visies van respondenten op het verleden, het heden en de toekomst. In mijn werk gebruik ik verschillende stijlen van schrijven. Dit roept een spanningsveld op vanwege de veronderstelde hiërarchische verhouding tussen de verschillende vormen van beschrijven. Binnen wetenschappelijke kringen wordt nog steeds, ondanks het postmoderne epistemologische debat, aan een analytische beschrijving meer waarde toegekend dan aan een poëtische. Dit heeft vooral te maken met de (on)bewuste illusie dat een analyse dichter bij 'objectiviteit' zou staan dan ander taalgebruik. Verhalen worden vaak als te egocentrisch en poëzie als te ambigu gezien. Onderzoek dat naast analyse ruimte laat voor emoties en daarvoor andere, traditioneel als 'onwetenschappelijk' betitelde genres zoals de poëzie en verhalen gebruikt, is mijns inziens in staat een *bredere context* te creëren. In dit artikel wil ik aantonen dat een gemengde tekstuele presentatie 'iets meer' over een onderzoek kan vertellen dan een afstandelijke, analytische tekst vol afgebakende begrippen en definities dat kan.

Iraanse balling onderzoekt andere ballingen

Het ontstaan van de Iraanse gemeenschap in Neder-

land is recent en het resultaat van de Iraanse revolutie van 1979. Er wonen ongeveer 25.000 Iraniërs in Nederland, van wie minder dan de helft vrouwen zijn.[3] Dit is relatief gezien minder dan in andere Europese landen zoals Frankrijk, Duitsland, Zweden en Groot-Brittannië. Vanaf juni 1996 tot maart 1997 heb ik veldwerk verricht onder Iraanse vrouwelijke politieke activisten in Nederland. Ik heb twintig vrouwen geïnterviewd in de leeftijdsgroep van 30-47 jaar, over hun leven in Iran en in Nederland. De vrouwen hebben meer dan vijf jaar in Nederland gewoond en ook de Iraanse revolutie van dichtbij meegemaakt en daaraan meegedaan. De interviews zijn in de vorm van levensverhalen opgenomen waarin voornamelijk de geïnterviewde vrouwen aan het woord zijn. Toch vormde de interactie tussen de onderzoeker en de onderzochten, en de presentatie en analyse daarvan, een essentiëel gedeelte van het onderzoek. In de momenten van onzekerheid en pijn, wanneer de tranen opkwamen, heb ik het als onderzoekster ook over mijn pijn gehad en we hebben soms samen de herinneringen van het verleden opgeroepen. Het delen van de emoties maakte het draaglijker om erover te praten.[4]

De selectie uit interviews die in dit artikel naar voren komt, heeft een speciaal doel. De nadruk in dit artikel ligt voornamelijk op het ontstaan van wat ik een 'gemeenschappelijke geest' noem tussen de interviewster en de vrouwen die geïnterviewd zijn. Deze gemeenschappelijkheid heeft bij mij als onderzoekster veel emoties opgeroepen en deze zijn in verschillende tekstuele vormen weergegeven. Omdat ik zelf een activiste in ballingschap ben, heb ik veel gemeen met de vrouwen waarmee ik in het kader van mijn onderzoek spreek. Aan de hand van hun levensverhalen reizen we samen naar het verleden en zo komen ook bij mij herinneringen terug die ik liever was vergeten. Ik probeer aan te tonen welke rol emoties en onbesproken gebaren in een onderzoek zoals dit kunnen spelen. De kern van dit artikel is te laten zien hoe het (gemeenschappelijke) verleden en de verhalen daarover de onderzoekster en het onderzoek beïnvloeden. Met de selectie van de interviewfragmenten in dit artikel wil ik dit specifieke aspect van de bewustwording van een gemeenschappelijk verleden, en de gemeenschappelijke geest die eruit voortvloeit, uitwerken. Hierdoor krijgt de lezer de kans om het proces vol tegenstellingen en emoties te volgen.

Niet alle interviews vertoonden overigens deze gemeenschappelijkheid. Sommige vrouwen die ik interviewde maakten een selectie van de gebeurtenissen uit het verleden die niet overeenkwam met mijn eigen visie en ervaringen. Dit had een andere invloed op me, die ik hier niet aan de orde wil stellen.[5]

Waarom moesten we vluchten?

Ze was zo moe
Zelfs haar schaduw was haar te veel
om de hoek van een steeg
liet ze het liggen
en liep door
(Ghodsi Ghazinour)[6]

De Iraanse revolutie van 1979 was een keerpunt in het leven van veel mensen. Deze revolutie tegen het Pahlavi-regime begon als een gemeenschappelijke actie. Bijna iedereen deed met het protest mee, hoewel met totaal uiteenlopende doeleinden. Toen de revolutie eenmaal gelukt was en het nieuwe regime gevestigd, werden verschillende oppositiegroepen één voor één uit de weg geruimd. Vele jongeren, zoals ik, waren toen heel actief in de politiek. Er ontstonden tijdens en na de revolutie vele politieke organisaties, waarbinnen de jongeren een actieve strijd voor 'een betere samenleving' voerden. In 1981 kwam een einde aan deze tijdelijke vrijheid en begonnen de jaren van de repressie. Ten gevolge van de gewelddadige aanslagen van de regering werden de oppositie-groepen genoodzaakt hun openbare activiteiten te staken en dit was het begin van een bloedige strijd in de straten van Iran. De jongeren die voor die tijd hun stem vrij gemakkelijk konden laten horen, werden gewoonweg op straat opgepakt en ter dood veroordeeld. Iedereen vreesde toen voor zijn/haar leven. Die jaren van angst en onzekerheid kunnen niet anders worden genoemd dan een 'donkere periode'. Ik schrijf over een generatie die zowel vele mooie momenten van vrijheid en enthousiasme als zware momenten van teleurstelling en verdriet heeft meegemaakt. Een generatie die uit angst voor zijn/haar leven moest vluchten.

Minoo is zevenendertig jaar oud en een artiest. Ze is ongeveer elf jaar geleden naar Nederland gekomen. Ze is mooi met een klein gezicht. Ze is energiek en heeft zoekende, warme ogen. Ik had haar een aantal keren ontmoet voordat ik haar voor een interview benaderde. Ik kende haar niet goed maar ik heb haar altijd erg sympathiek gevonden. Toen ik haar vroeg of ze geïnterviewd wilde worden zei ze dat ze het graag wilde doen. We hebben bij haar thuis afgesproken en ze heeft me erg warm ontvangen. Tijdens het interview met haar en een aantal andere vrouwen van mijn eigen leeftijd kwam ik erachter dat we veel gemeenschappelijke herinneringen delen en dat was erg interessant voor me.

'Het meest indrukwekkende van die tijd, wat ik nooit zal vergeten en waar ik altijd naar verlang, was de mogelijkheid tot discussie tussen mensen. (...) Ik heb nooit zo veel mensen gezien, zo veel discussies, ieder-

een discussieerde over verschillende onderwerpen. Zo veel nieuwe boeken en films. (...) Politiek werd een belangrijk deel van het leven van mensen van alle niveaus. Iedereen had het recht zich te uiten, zelfs traditionele mensen. Ik was getuige van de meest geweldige historische verandering. Niemand, niet de organisaties, niet de mensen en zelfs niet de Shah of het Westen had verwacht dat mensen zo ver zouden gaan. Allemaal waren ze geshockeerd, inclusief wijzelf. En als ik eraan denk hoe die prachtige tijd is geëindigd, heb ik het gevoel alsof ik dood ga. (...) De discussies gingen dag en nacht door, de een citeerde Lenin, de andere de koran. Ik wilde als kind altijd naar verre landen reizen. Na de revolutie, toen ik politiek actief werd, begon ik andere ambities te krijgen. Ik was bereid dood te gaan voor mijn volk. Ik was echt bereid tot doodgaan, als het nodig was, voor het volk.[7] We hebben ons getraind om echte revolutionairen te worden, om pijn en marteling vol te kunnen houden. In die jaren noemden we dat 'revolutionaire zelfdiscipline'.[8] Ik ging rotsklimmen om mijn lichaam te trainen. Ik had toen een vriendin en we hebben elkaar geslagen met een zweep... We hebben het gedaan totdat onze voeten opzwollen. We hebben onze handen met sigaretten verbrand. Dit waren allemaal voorbereidingen op een mogelijke marteling in de gevangenis. Ik herinner me dat ik drie jaar lang op de harde grond sliep en dat ik geen vlees of groenten heb gegeten; alleen brood en dadels.'

Na het horen van Minoo's verhaal, was ik zowel blij als verdrietig. Ik was blij dat mijn herinneringen van het verleden niet irreëel waren. Ik kwam erachter dat er ook anderen waren die dezelfde soort herinneringen met mij deelden. Op dat moment werd ik me van een gemeenschappelijk gevoel bewust en dat gaf me enorme energie om door te gaan met mijn onderzoek. De blijdschap ging gepaard met verdriet omdat die verhalen de deur van het verleden weer openden. Een deur die ik liever gesloten wilde houden.

Tijdens het interview met Sima ontstond een soortgelijk gevoel. Ze is vierendertig jaar oud en ongeveer zeven jaar geleden naar Nederland gekomen. Ze lijkt veel jonger, haar ogen zijn verdrietig en zoekend, ze heeft een mager gezicht. Ik voelde me erg raar toen ik bij haar was. Het was alsof ik haar mijn leven lang heb gekend. Ze is een van de mensen die ik al vanaf de eerste jaren van mijn verblijf in Nederland heb leren kennen. Ik ging naar haar huis voor het interview, ze kookte een lekker Iraans gerecht, we aten en toen begonnen we met het interview.

'Ik had veel contact met bekende politieke activisten en dat was erg interessant voor mij. Wanneer ik

terugkijk, kan ik zien waarom Anne Franks boek zo interessant is. Ze was iemand die dezelfde soort politieke en onderduikervaringen had en het allerbelangrijkste is dat zij toen ook dezelfde leeftijd had als ik in Iran. Ik denk dat als Anne Frank dertig jaar oud was geweest toen ze haar dagboek schreef, haar verhaal niet zo indrukwekkend zou zijn. Begrijp je me? Ik was zo jong toen (...) Ik denk dat als ik toen dertig jaar of ouder was geweest, met dat soort leven, dat normaal geweest zou zijn. Maar ik was toen erg jong en had zoveel mogelijkheden voor politieke activiteiten. Dit was erg interessant voor mij. Ik herinner me dat ik zeventien jaar oud was toen ik naar een bezetting ging om de arbeiders te interviewen over de redenen van hun protest. Ik heb ook later samen met andere mensen een rapport hierover gepubliceerd. Dat was erg leuk. Het was interessant omdat iemand van mijn leeftijd in staat was tot zulke politieke activiteiten. Begrijp je me? Grote dingen doen, dat is wat ik bedoel.'

Deze tijd van politiek activisme vol idealen veranderde in een periode van de dood van de idealen. Zelfs na vele jaren afstand van deze moeilijke tijd blijft het pijnlijk wanneer mensen daarover praten.

'Donkere periode'

Als alle muren van de wereld
de blaadjes van mijn note-block waren
zou ik op elk blaadje geschreven hebben:
Vrede
(Ghodsi Ghazinour)

'Toen ik geluiden over de aanval op de universiteiten hoorde, ging ik naar de straat van de universiteit. Ik was niet alleen. Wij begonnen een staking op straat. Wij zaten gewoon daar, wij sliepen daar, wij aten daar, wij deden alles daar. Het was koud maar niemand had er last van. Wij kregen warmte van elkaar. Het was een stil protest tegen de maatregelen van het regime om de universiteiten te sluiten. Het duurde niet lang voordat hezbollahis[9] iedereen aanvielen. Wij deden ons best om terug te vechten maar het hielp niet. Zij hadden alles, messen, kettingen, stokken. Wij hadden alleen onze handen. Ik zag mensen gewond op de grond vallen. Iedereen schreeuwde van angst. Ik schreeuwde mee. Ik was heel bang. Ik kon hezbollahis zien die met messen en andere dingen iedereen te lijf gingen. Iedereen was hulpeloos. Wij wilden alleen onze vrijheid behouden en dat niet opgeven. Maar het kostte veel bloed. Ik zag de gezichten van de aanvallers. Ze waren zo woedend, ze waren in staat mensen te vermoorden. Ze zagen eruit als moordenaars. Ik kon het niet begrijpen. Wat hadden we fout gedaan? Wij stonden zij aan zij met diezelfde mensen in de revolutie. Zij waren toen zo lief en vriendelijk. Maar nu zagen ze er heel vreselijk uit, er was alleen maar haat op hun gezichten te lezen. Ik was in gedachten en schreeuwde hard, toen ik een klap op mijn hoofd voelde. Ik voelde mijn hoofd met mijn hand, ik voelde een gat in mijn hoofd, toen werd alles opeens rood op mijn trui. Ik viel op de grond, ik hoorde mensen die riepen: zij gaat dood, vlug. Ik kon niet lopen, ik merkte dat twee mensen mij hielpen, ze hebben mij op een fiets gezet en langzaam naar een ziekenhuis gebracht. Toen ik eenmaal in het ziekenhuis kon zitten, voelde ik me beter. Ik was gewond aan mijn hoofd. Er moesten negen hechtingen in. Een dokter begon meteen over de moed van de jonge mensen. Mijn vader heeft mij met grote angst en verbazing opgehaald. Dit alles weerhield mij er niet van te willen protesteren. Na twee dagen ging ik weer de straat op om te demonstreren maar dit keer met een verband om mijn hoofd. Ik was vastberaden. Mijn doel en dat van velen was de door de revolutie bereikte vrijheid te behouden. Het lukte ons helaas niet om deze te behouden. Het dictatoriale regime keerde terug, alleen in een andere vorm' (eigen ervaring opgenomen in Ghorashi 1994: 55-56).

'De confrontaties tussen verschillende politieke groepen en de islamisten begon al vanaf de eerste dagen na de revolutie. Toch hebben deze botsingen geen definitieve vorm gekregen tot 18 juni 1981. Vanaf die dag werden de straten van Iran getuige van een bloedige strijd. De islamisten hadden hun macht gevestigd en alle andere politieke groepen werden illegaal verklaard. De meerderheid van hun volgelingen werd gearresteerd, gemarteld, geëxecuteerd of is gevlucht. Voor de politieke activisten tegen het regime was deze fase een verschrikkelijke nachtmerrie. Afwijkende meningen werden niet getolereerd. En voor vrouwen betekende deze nieuwe fase een wettelijke achteruitgang van hun positie.[10] Verplichte islamitische kleding was de eerste van een reeks wettelijke maatregelen tegen vrouwen. Zelfs de linkse organisaties namen deze maatregelen toen niet serieus, voor hen stond de politieke agenda voorop. Dit gaf de traditionele beweging de kans om hun restrictieve maatregelen tegenover vrouwen te verwezenlijken. Voor vrouwen hadden deze maatregelen een dubbele lading. Aan de ene kant werden ze vervolgd vanwege hun politieke achtergrond en aan de andere kant werd hun leven onmogelijk vanwege hun sekse.

Ik herinner me 18 juni 1981, hoe zou ik het ooit kunnen vergeten? Ik was op straat en deed mee aan een demonstratie tegen islamisten die de activiteiten van andere politieke groepen wilden beperken. Ik kon me niet voorstellen dat dat de laatste demonstra-

tie was waar ik aan mee zou doen. Mensen werden aangevallen door islamisten en op een brute wijze in elkaar geslagen. Op die dag heb ik zoveel bloed gezien, het was onverdraaglijk. Groepen van gewelddadige mannen kozen mensen uit, zowel de demonstranten als de voetgangers, en sloegen ze heel hard. Iedereen wilde die verschrikkelijke plek zo onopvallend mogelijk verlaten. Ik kon mijn huis veilig bereiken, maar ik liet mijn ziel daar in de straten achter. Ik verkeerde verschillende dagen in een shocktoestand; ik kon niet geloven dat dit allemaal werkelijk gebeurde en dat "de lente van vrijheid" plaatsmaakte voor duisternis. Ik hoorde dat veel mensen waren gearresteerd. Ik verliet Teheran en bleef ongeveer een jaar binnen. Ik was de hele tijd verdrietig en verward en kon niet geloven dat van die mooie tijden niets was overgebleven behalve een droom. Ik moest wakker worden maar dat lukte me lange tijd niet.'

Minoo werd erg emotioneel toen ik haar over die donkere periode vroeg, ze zei:
'Alles was omgegooid in die tijd. Ik werd voortdurend geconfronteerd met haat. Ik realiseerde me dat zij het niet alleen waren die ons wilden doden, maar wij waren degenen die onszelf doodden. We deden dat met onze angst en het gevoel van leegte door zoveel bedrog. (...) Sommige emotionele gebeurtenissen hebben ons helemaal kapot gemaakt. (...) Mijn leven was helemaal beschadigd in die tijd; ik ging dood toen, dat was mijn dood. Ik kwam pas ongeveer vier, vijf jaar geleden weer tot leven. Dit zijn geen lege woorden, ik heb de dood praktisch ervaren. Ik kon niemand vertrouwen, en het ergste was dat ik niet kon accepteren in leven te zijn in een tijd waarin zoveel dierbaren dood waren. Wanneer ik terugdenk, zie ik dat mijn leven na 1981 een soort van hel was geworden.'

Plots stopte ze. We droogden onze tranen en ze ging verder:

'Ik voelde voor het eerst hoe reëel het gevaar was toen de executies in 1981 begonnen. We moesten alle boeken in huis, die we toen met zoveel liefde hadden gekocht, opruimen. Het was zo pijnlijk. In die periode zag je boeken en papieren als vis in de rivieren en kanalen zwemmen. De mensen voor wie we dachten te vechten, waren bereid ons te bedriegen. Dit veroorzaakte voor velen van ons psychologische problemen. Je had niemand om naar toe te vluchten. Onze vlucht begon eigenlijk daar, in die tijd; de vlucht werd alleen zichtbaarder hier, in ballingschap.'

Tijdens de 'donkere periode' werd Sima gearresteerd. Ze had het erg moeilijk in de gevangenis maar toen ze eenmaal vrij was begonnen er nieuwe problemen.

'Ik kon het niet geloven toen ze mij vertelden dat ik vrij was en naar huis mocht. Ik dacht: "Wat kan ik buiten doen? Ik heb daar niets te doen." Ik huilde en heb de anderen omhelsd en ik heb mijn vriendinnen in de gevangenis gekust. Mijn vader wachtte buiten op mij en toen hij zich realiseerde dat ik gehuild had zei hij: "Ben je gek? Je bent nu vrij." Ik huilde en ik schreeuwde. Ik vroeg me af: "Wat kan ik nu doen? Ik heb niets en niemand meer. Al mijn vrienden zijn of in de gevangenis, of dood of gevlucht." Ik kon geen contact hebben met de anderen, dat zou te gevaarlijk zijn voor beide kanten. Ik kon ook geen politieke activiteiten meer verrichten want als ze erachter zouden komen, zou ik dit keer meteen geëxecuteerd worden. (...) Toen ik uit de gevangenis kwam, vonden mensen mij zielig, begrijp je me? De maatschappij was veranderd. Niet dat ze dachten dat ik iets fout had gedaan maar er waren zoveel dingen veranderd. Toen ik uit de gevangenis was, kwam ik erachter hoezeer mensen veranderd waren en hoe ik een vreemdeling was geworden. Ik merkte dat ik nergens bijhoorde. Het was alsof er geen plek meer voor mij was en ik een eigen plek moest creëren. De vraag was dan: hoe creëer je een plek voor jezelf, en waar? Dit was erg moeilijk voor me.'

Ervaring van de ballingschap

Toen ik de deur opende
was de ruimte vol eenzaamheid
zo vol, dat er geen plek voor mij was
(Ghodsi Ghazinour)

In tegenstelling tot wat meestal wordt beweerd, vonden de vrouwen die ik geïnterviewd heb de culturele verschillen tussen Iran en Nederland in de eerste jaren van hun verblijf niet erg opvallend. Ze zijn opgegroeid in westers georiënteerde families en ze hebben hun kindertijd, en sommigen hun volwassen jaren, in een sterk westers georiënteerd Iran doorgebracht. Voor deze vrouwen waren de traditionele veranderingen na de revolutie een grotere schok dan de Nederlandse samenleving. Ze zijn als het ware in Iran vreemdeling geworden. De eerste contacten met Nederlanders werden door de vrouwen als tamelijk positief ervaren. Deze positieve houding veranderde in de loop der jaren. Deze vrouwen hebben hun best gedaan om actief deel te nemen aan deze maatschappij. Ze hebben de taal geleerd, hier gestudeerd en werk gezocht. Maar ondanks al deze pogingen werden ze geconfronteerd met een nieuwe vorm van ontworteling. Hun teleurstelling begon toen ze als gelijke geaccepteerd wilden worden, maar als vreemdeling

benaderd werden. Dit gevoel van uitsluiting, dat door velen werd ervaren, is vergelijkbaar met ervaringen van andere migranten in Nederland (Essed, 1995; Lutz & Moors, 1989). Bovendien werden ze erg ongerust over het feit dat hun verleden steeds opgerakeld moest worden. Ze kregen dezelfde vragen steeds opnieuw te horen. De meesten van hen vonden het moeilijk om daar rustig bij te blijven. De meesten van hen waren ook teleurgesteld over het gebrek aan kennis van Nederlanders over Iran.

Na een aantal jaren begon een nieuw gevoel van thuisloosheid bij deze vrouwen op te komen. Ze begonnen zich te realiseren dat ze hun hoop op een nieuw thuis moesten opgeven. Deze verloren hoop bleek niet zozeer uit wat de vrouwen mij vertelden, maar juist uit wat ze niet zeiden. Wanneer ik hen vragen stelde over de toekomst, hadden ze daar geen woorden voor. De meesten van hen bleven dan stil. Sommigen begonnen te huilen en dan pas hadden ze het over hun onzekere situatie. Deze houding van stilte en pijn kwam ook voor bij hun herinneringen aan de 'donkere periode'.

Het leven in Nederland heeft voor vele Iraanse vrouwen nieuwe ruimtes geschapen. Ze zeggen dat ze als vrouw hier veel meer bewegingsruimte en ontplooiingsmogelijkheden hebben dan in Iran na de revolutie. Desondanks kwamen er diepe emoties los toen ik hen naar de toekomst vroeg. De meesten van hen huilden en vertelden me dat ze liever niet aan de toekomst denken en van dag tot dag leven. Het leven in ballingschap begon daarmee te lijken op het leven tijdens de 'donkere periode'. Er lijkt hier sprake te zijn van een diep verborgen innerlijk conflict. Een conflict tussen aan de ene kant een druk en op het eerste gezicht succesvol leven en aan de andere kant een diepe leegte en onzekerheid.[11]

Toen ik met een samenvatting van dit gedeelte van de interviews bezig was, begon ik opeens te huilen. Het was een emotionele scène achter de computer, huilen en typen tegelijk. Deze interviews hebben me herinnerd aan mijn eigen onzekerheden en het verloren thuis dat ik liever wilde vergeten. Dan begon ik opeens een gedicht in het Engels te schrijven. Het interessante is dat ik absoluut geen dichter ben en ik voel me ook gegeneerd om mijn gedicht hier te plaatsen. Toch doe ik het, om de sfeer achter de computer voor de lezer te weer te geven.[12]

It feels so cold inside,
I feel a loss,
The loss of warm eyes,
Eyes I knew from my childhood,
Eyes that talk to me without words,
Eyes I know by heart,
I feel a loss,
The loss of emotion,
Of holding and smelling the known body,
Of being accepted without explaining,
Sun, why are not you shining?
I know, I got used to the cold,
I like the power of logic,
I like to appreciate my loneliness,
To enjoy the cold,
The winter,
The mind,
But I miss the emotion so much,
The emotion; the summer in my life,
I miss the people who shone in my life,
I need the sun to warm my bones,
To bring a smile to my lips,
To be able to live,
I am used to the sun,
The logic; the winter is nice but new to me,
I will die without the sun,
Without the emotion.

De kwestie van representatie en macht

In dit artikel zijn verschillende verhalen beschreven door in verschillende spiegels te kijken. Voor de onderzochten vormt de onderzoekster met haar ervaring en haar vragen een spiegel om naar henzelf te kijken en het verleden opnieuw te benaderen. Voor de onderzoekster vormen de verhalen van de onderzochten een bodem die het eigen verleden doen herleven en die haar aanzetten om het proces van onderzoek steeds te reconstrueren. De focus van dit artikel is de gemeenschappelijke geest die tot stand komt door verschillende blikken in diverse spiegels. De verhalen van de vrouwen die ik geïnterviewd heb, zijn (on)bewust mijn verhaal, hun gevecht is mijn gevecht en hun pijn is mijn pijn geworden. Zij geven mij de kracht om door te gaan en te schrijven. Er zijn momenten waarop mijn verleden te zwaar wordt en mijn onzekere toekomst te eng, maar toch krijg ik door hen de inspiratie om door te gaan. Het gaat hier om een gezamenlijk gevecht, dat we toch elk weer op eigen wijze moeten leveren. Ze zijn mijn partners geworden op deze moeilijke weg, ze geven mij niet alleen informatie maar zij leren me op een andere manier naar de gebeurtenissen te kijken. Ze leren mij sterk te zijn en samen met hen een weg te bewandelen, en samen met hen te huilen. Ik voel ze als een deel van mijn ruim geworden 'ik'.

Tegelijkertijd besef ik ook dat ik mezelf niet moet bedriegen, hoe graag ik ook hun stem wil zijn. Ik ben mij bewust van het feit dat ik de onderzoekster ben en dat ik de uiteindelijke selectie van het materiaal doe. Hoewel ik mijn werk meerstemmig wil houden, vind ik het zeer belangrijk om te erkennen dat mijn stem

doorslaggevend is. Ik ben immers degene die het boek samenstelt, de verhalen selecteert en het laatste woord schrijft. Ik geloof dat dit een onvermijdelijke consequentie is van het onderzoek doen. Deze machtspositie is er nu eenmaal. Je kan het proberen te omzeilen, maar mijns inziens is er geen uitweg. Het is belangrijk om je daarvan bewust te zijn en toch op zoek te gaan naar geschikte stijlmiddelen en vormen, niet om de machtsverhoudingen ongedaan te maken maar om die eerder genoemde *bredere context* te creëren.

Een interessante vraag is evenwel of de hier uitgewerkte manier van presentatie en representatie wetenschappelijk volstaat. Met name omdat de dominante stromingen binnen verschillende disciplines deze vraag als argument gebruiken om het feminisme buiten te sluiten, is dit een vraag die feministen moet bezighouden. Feministische teksten die een betrokkenheidsstandpunt innemen worden vaak als te emotioneel of te subjectief van de hand gewezen. Zelfs door postmoderne experimentele antropologen werden de teksten van feministische antropologen afgewezen: wegens een 'tekort aan innovatieve kracht'. De feministische antropologe Lila Abu-Lughod (1991, p.152) stelt terecht dat de nadruk op abstracte tekstuele innovatie is gebaseerd op een verborgen verlangen naar macht. Die macht kan met behulp van uiterst exclusief taalgebruik veilig worden gesteld.[13] Om dit machtsaspect te ontmaskeren is het nodig om een vraag als: zijn dit soort teksten wetenschappelijk genoeg? met een tegenvraag te beantwoorden, namelijk, wat is wetenschap en wat wil de wetenschap bereiken? Als wetenschap kennisproductie is dan wil ik de vraag stellen: wat zijn de middelen om onze beperkte mogelijkheid tot de kennisproductie te verruimen?

We leven in een tijd dat van de onderzoeker niet meer verwacht wordt 'objectieve' kennis te produceren. Door een combinatie van gedichten, verhalen en stilte probeer ik in mijn onderzoek meer terreinen te behandelen dan alleen de zogeheten 'objectieve' wetenschappelijke. Mensen worden niet meer alleen als rationele wezens gezien. Er zijn genoeg aanwijzingen om de stelling te kunnen verdedigen dat het vergaren en presenteren van kennis meestal subjectief is, ondanks de claim van objectiviteit. Dit heeft te maken met het feit dat onderzoekers niet alle aspecten van hun onderzoek onder controle hebben. Een onderzoek is nooit alleen door een intrinsiek wetenschappelijke motivatie ingegeven. Verschillende politieke, strategische en geldelijke belangen, maar ook onbewuste verlangens en vooroordelen beïnvloeden een onderzoek. Ik denk dat het tijd is om ook deze minder beheerste kanten van een onderzoek serieus te nemen. Niet alleen het spreken maar juist ook wat niet gezegd wordt, niet alleen het bewuste maar ook het onbewuste en de positionering van de onderzoeker, niet alleen de begripsmatige taal maar ook gedichten en verhalen, kortom niet alleen de ratio maar ook de emoties kunnen ons toegang bieden tot kennisproductie binnen een onderzoek en behoren mijns inziens tot het veld van de wetenschap. Mijn poging is geweest om de emotie, het onbewuste en het ongesprokene niet buiten maar binnen het wetenschappelijke kader te plaatsten.

Conclusie

Door de laatste ontwikkelingen binnen antropologie wordt etnografie benaderd als een 'partiële' waarheid en fictie. Op deze manier is de grens tussen etnografie en fictie vervaagd. In dit artikel heb ik geprobeerd door experimenten met tekstuele vormen te laten zien hoe emoties het onderzoek en de manier waarop het onderzoeksproces verloopt kunnen beïnvloeden. Op welke andere wijze dan met behulp van verhalen en poëzie zou er over deze emotionele processen en de niet-gesproken momenten geschreven kunnen worden?

In dit stuk schrijf ik over ervaringen van Iraanse vrouwen tijdens de Iraanse revolutie en in ballingschap. Een van de manieren om over deze gebeurtenissen en ervaringen te schrijven is een afstandelijke, beschrijvende en analytische wijze. Een andere manier om dezelfde gebeurtenissen en ervaringen te benaderen is het gebruik van verhalen en gedichten. Deze brengen de lezer dichter bij doorleefde twijfels en angsten. Ze brengen de lezer en de schrijver, c.q. de onderzochten dichter bij elkaar. De gedichten zijn hier niet bedoeld als versiering. Ze zijn bedoeld om met de kracht van verbeelding een sfeer te creëren waardoor gebeurtenissen en ervaringen in een ander licht komen te staan. Gedichten openen nieuwe deuren door hun sterke verbeeldingskracht.

'De poëzie is nu een bondgenoot juist vanwege de eigenschap waarom ze vroeger veracht werd: het beeldend, concreet, evocatief karakter van het medium. De poëzie heeft zich nooit kunnen uitleveren aan de westerse metafysica met haar primaat van het abstracte, algemene en onveranderlijke. Ze heeft zich altijd bevonden in de wereld waar de filosofie nu naar terugkeert. We mogen aannemen dat de poëzie daardoor ook het contact met bepaalde ervaringen bewaard heeft, die in de filosofie werden verdrongen en vergeten' (De Boer, 1993, pp.208-9).

Kortom, in mijn onderzoek probeer ik analytische en meer poëtische manieren van schrijven met elkaar te verweven. Hiermee denk ik mijn onderzoek en de

onderzoeksomstandigheden op een veelzijdige manier weer te kunnen geven. De wisselwerking tussen verschillende tekstuele vormen doet bovendien meer recht aan de al eerder genoemde meerstemmigheid. Ook gaat het erom de betrokkenheid tussen onderzoekster en onderzochte door gebruik van nieuwe stijlmiddelen een plek te geven binnen het onderzoek. Tenslotte hebben nieuwe stijlmiddelen een ander effect op de lezer. Onderzoekers kunnen hun angsten en emotionele conflicten in een onderzoek beschrijven, maar wanneer de lezer met een gedicht geconfronteerd wordt, krijgen deze angsten en conflicten een andere dimensie. De lezer kan geraakt worden en wordt in gelegenheid gesteld de twijfels en de angsten van de onderzoeker mee te beleven. De kracht van de verbeelding brengt schrijver, onderzochten en lezer dichter bij elkaar, en kennisproductie en -overdracht krijgen de bredere context die ik zocht.

Literatuur

Abu-Lughod, L. (1991). Writing against culture. In R. Fox (Ed.), *Recapturing anthropology, working in the present* (pp.137-162). Santa Fe: School of American Research Press.

Abu-Lughod, L. (1993). *Writing women's worlds: bedouin stories*. Berkeley: University of California Press.

Behar, R. (1993). *Translated woman: crossing the border with Esperanza's story*. Boston: Beacon Press.

Behar, R. & D.A. Gordon (Eds.) (1995). *Women writing culture*. Berkeley: University of California Press.

Boer, Theo de (1993). Lof van het lyrisch maximum: Noties over filosofie en poëzie. In B. Nagel, B. Schomakers (Eds.), *Levende aandacht: opstellen over beschouwelijk leven aangeboden aan Cornelis Verhoeven* (pp.195-205). Baarn: Ambo.

Clifford, J. & G.E. Marcus (Eds.) (1986). *Writing culture. The poetics and politics of ethnography*. Berkeley: University of California Press.

Essed, P. (1995). Gender, migration and cross-ethnic coalition building. In H. Lutz, A. Phoenix en N. Yuval-Davis (Eds.), *Crossfires: Nationalism, Racism and Gender in Europe* (pp.48-64). London: Pluto Press.

Ghorashi (1994). *Iraanse revolutie van gemeenschappelijkheid tot verdeeldheid*. Amsterdam: Vrije Universiteit, Scriptie t.b.v. doctoraal-examen CA/SNWS.

Ghorashi, H. (1996a). Een zoektocht naar een nieuwe ziel. In D.L. Meijers (Ed.), *Ware fictie: een experiment in antropologie en literatuur* (pp.93-104). Leuven: Garant.

Ghorashi, H. (1996b). *Iranian Islamic and secular feminists – allies or enemies? A question rethought by participating in the NGO Forum during the Fourth International Women's Conference in China*. MERA Occasional Paper No. 27, 28pp. Amsterdam: MERA (Middle East Research Associates).

Ghorashi, H. (1997a) Iraanse stemmen: Antropologie in ballingschap. *Lover*, 24(1), 16-22.

Ghorashi, H. (1997b). Shifting and conflicting identities: Iranian women political activists in exile. *The European journal of women's studies*, 4(3), 283-303.

Lutz, H. & A. Moors (1989). De mythe van de ander: Beeldvorming over Turkse migrantes in Nederland. *Lover*, 16(1), 4-7.

Noten

1. Ik ben Tine Davids en Karin Willemse dankbaar voor hun uitnodiging om mee te werken aan dit themanummer over feministische etnografie. Bovendien ben ik Bibi Straatman erg dankbaar voor haar waardevolle suggesties en correcties van het Nederlands.
2. Zie hiervoor: het tijdschrift *Critique of Anthropology: A Journal for the Critical Reconstruction of Anthropology* 13 (1993) 4, en Behar & Gordon, 1995.
3. Het is moeilijk om het precieze aantal Iraniërs in Nederland te noemen. Volgens het bureau voor de Statistiek zijn er ongeveer 20.000 Iraniërs ingeschreven in Nederland. Dit cijfer is exclusief illegalen en de mensen die nog geen verblijfstitel hebben. Binnen dit aantal is bovendien geen onderscheid gemaakt op basis van sekse. Zo blijft het aantal Iraanse vrouwen in Nederland nog vaag.
4. Voor de methodologische benadering van mijn gedeelde positie (als onderzoekster en activist) binnen het onderzoek, zie Ghorashi, 1997a.
5. Verschillende delen van mijn proefschrift (waarmee ik in het jaar 2000 hoop klaar te zijn) zullen juist over de verschillen gaan tussen de vrouwen onderling en tussen mij als onderzoekster en de onderzochte vrouwen.
6. De gedichten in dit artikel zijn van de Iraanse dichteres Ghodsi Ghazinour. De oorspronkelijke gedichten zijn in het Perzisch geschreven. Ze zijn door haar 15-jarige dochter Sahar Khaksar in het Nederlands vertaald. Wat mij persoonlijk diep raakte was de wijze waarop Sahar de gedichten vertaalde. Door haar vertaling blijven deze gedichten net zo levend en mooi als in het Perzisch. Dit vond ik vooral opmerkelijk omdat ze nog zo jong is en zo emotioneel betrokken bij het werk van haar moeder.
7. Hier is het Perzische woord *khalgh* gebruikt.
8. *Khodsazi-e Enghelabi* is de Perzische term.
9. Islamitische knokploegen.
10. Zie ook Ghorashi, 1996b.
11. Meer over de conflicterende identiteiten van Iraanse vrouwen in Nederland, zie Ghorashi, 1997b.
12. Ik heb bewust dit gedicht niet in het Nederlands vertaald. Dit omdat ik juist de originaliteit van de gevoelens van dat moment wil bewaken.
13. Zie ook Ghorashi, 1997a.

Beeldmateriaal: Gh. Ghazinoor, Utrecht.